

УДК 37.013

РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ В ПЕРІОД 1919-1939 Р.Р.

Депчинська Іветта Аттіліївна
м.Ужгород

Актуальність проблеми впливає із суперечностей, зокрема між усвідомленням значимості гуманітарної освіти в житті суспільства на теоретичному рівні (рівень філософських узагальнень, психологічних теорій, педагогічних концепцій) і недооцінкою її ролі на практиці. Мета дослідження полягала у розкритті сукупності чинників, що впливали на становлення шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919-1939 р.р. подальші розвідки пов'язані із аналізом тогочасних навчальних планів, програм, підручників, методичних видань, в яких відображено зміст шкільної гуманітарної освіти.

Ключові слова: гуманітарна освіта, школа, Закарпаття, Чехословацька республіка.

Сьогодні у середовищі освітян можна почути нарікання на "гуманітаризацію шкільної освіти". З одного боку, це зрозуміло, адже збільшення кількості предметів гуманітарного циклу супроводжується зменшенням числа годин на природничо науковій дисципліні. З іншого, йдеться про побоювання і песимістичні настрої за майбутнє суспільства, адже зростання числа "гуманітаріїв" веде до зменшення кількості фахівців технічної галузі, а без них дуже складно, навіть на побутовому рівні, про решту вже й годі казати.

Разом з тим, гуманітарна освіта покликана формувати світогляд особистості, на основі: розвитку знань про себе, суспільство, світ; формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення до довкілля, в основі якого, насамперед, розуміння цінності (правильніше – безцінності) людського життя. Гуманітарне знання, яке покликане формувати моральність, людяність, милосердність відіграє доленосне значення у житті суспільства. Нехтування, перекручування,

зверхнє ставлення до нього призводить до сумних, страшних (катастрофічних) наслідків. Події, що відбуваються сьогодні в країні на очах всього цивілізованого світу є тому підтвердженням.

Свого часу на Закарпатті в період Чехословацької республіки, коли склалися сприятливі умови для розвитку гуманітарної освіти, відбулося і стрімке піднесення усіх ланок суспільного життя. Саме цей поступ став визначальним у пробудженні національної самосвідомості закарпатців і подальшому проголошенні Карпатської України.

Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти 1919-1939 років на Закарпатті пов'язувався зі складними умовами формування громадянського суспільства Чехословаччини. Але, завдяки політиці демократичного уряду були створені сприятливі, хоча, в той же час, і складні умови для становлення української культури й освіти.

Загальні питання історії та розвитку освіти і школи Закарпаття розкрито у працях: В.Гомонная, А.Ігната, Б.Качура, М.Талапканича, Н.Товтин, В.Турияниці, В.Химинця.

Різним аспектам розвитку освіти і шкільництва Закарпаття в період 1919-1939 рр. присвячена численна кількість дисертаційних досліджень Серед них: Ілійчук Л.В. (природоохоронна діяльність учнів молодших класів), Кляп М.І. (педагогічна діяльність А.Волошина в 20-30х роках ХХ ст.), Кухта М.І. (виховний національний ідеал у шкільництві Закарпаття 20-30-х років ХХ ст.), Маляр Л.В. (вивчення творчості класиків української і зарубіжної літератури у школах Закарпаття), Марфинець Н.В. (літературне краєзнавство), Мочан Т.М. (естетичне виховання учнівської молоді в полікультурному середовищі); Мужичок В.О. (фізкультурно-спортивна робота в школах); Небесник І.І. (художня освіта

на Закарпатті), Розлуцька Г.М. (зміст шкільних підручників у полікультурному вихованні молодших школярів); Росул В.В. (тенденції розвитку школи та педагогічної думки Закарпаття), Саф'янюк З.Г. (реальна освіта на західноукраїнських землях); Сливка Л.В. (народні традиції у вихованні учнів початкових шкіл), Фізеші О.І. (виховна спрямованість змісту букварів в українських школах Закарпаття); Яцина О.Ф. (педагогічна й культурно-освітня діяльність товариства "Просвіта" на Закарпатті (1920-1939 рр.); Юрош О.М. (музичне виховання); П.М.Ходанича П.М. (педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919 - 1939)), Т.Цибар Т. (естетичне виховання учнів середнього шкільного віку в полікультурному середовищі Закарпаття).

Але проблема шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в згадуваний період не розглядалася системно.

Таким чином її актуальність випливає із суперечностей: між усвідомленням значимості гуманітарної освіти в житті суспільства на теоретичному рівні (рівень філософських узагальнень, психологічних теорій, педагогічних концепцій) і недооцінкою її ролі на практиці; між технократичними установками щодо ставлення до гуманітарного знання як нескладного, і сутнісно гуманітарного знання, засвоєння якого передбачає сформованість чуття і почуття (навчитися "бачити" серцем складніше, ніж "осягти" розумом); потребою у модернізації процесу викладання гуманітарного знання, зміни підходів до методики його викладання та переважанням на практиці підходу, за якого майже відсутня різниця у викладанні природничо наукового та гуманітарного знання.

Мета дослідження полягає у розкритті сукупності чинників, що впливали на становлення шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в окреслений період.

Аналіз джерел з проблеми уможливило виокремлення сукупності чинників, що впливали на розвиток шкільної гуманітарної освіти Закарпаття в окреслений період: історико-культурні, соціально-політичні, соціально-культурні, матеріально-економічні.

Історично склалося так, що Закарпаття, майже після тисячолітнього панування угорців, все ж не втратило своєї самобутності, зберегло мову, яку пізніше називатимуть руською (не плутати з російською), або русинською. Починаючи з 1919 року відбуваються прогресивні зміни в усіх галузях народного господарства, шкільництві краю, в сфері політичних прав і свобод. Адже Підкарпатська Русь (тодішня назва Закарпаття) за Сен-Жерменською мирною угодою (вересень 1919 року) була включена до складу Чехословаччини, де створились нові умови як для розвитку економіки, народного господарства, так і розвитку освіти і культури тих національностей, що проживали на даній території: русинів-українців, чехів, словаків, німців, угорців, поляків, румун, євреїв та інших.

Чехословацький уряд та органи влади Підкарпатської Русі одержали тяжку спадщину на ниві освіти від колишньої австро-угорської влади, правління якої призвело до того, що в 1918 році із 517 народних шкіл (церковних і державних) на згадуваній території не було жодної з рідною мовою навчання [4].

Соціально-політичні умови розвитку освіти і шкільництва забезпечувалися демократичним устроєм Чехословаччини. Утворення Чехословацької республіки у жовтні 1918 року, включення до її складу Закарпаття у вересні 1919 року створили якісно нові умови для розвитку культури всіх народів країни. За конституцією 1920 року всі народи проголошувалися рівноправними і всі одержували широкі політичні права і нові можливості для розвитку матеріальної і духовної культури [1, с. 349].

Варто також відмітити, що розвиток освіти в досліджуваній період проходив під впливом різних політичних течій (москвофільство, українофільство, русофільство) та великої кількості політичних партій. Це накладало відбиток як

на зміст шкільних предметів так і на процес організації та реалізації змісту шкільної освіти.

Соціально-культурні особливості розвитку освіти і шкільництва обумовлені як станом загальної культури громадян, так і "мовним питанням".

На час утворення республіки чеський і німецький народи займали досить високий рівень розвитку загальної культури, на основі чого краще розвивалася освіта, література, мистецтво, архітектура. Все ж, Закарпаття в цьому плані дуже відставало від Чехії та навіть від Словаччини: економічна відсталість, нерозвиненість міст, відсутність інтелекції в потрібній кількості – все це складало труднощі у розвитку культури та освіти, зокрема, в 20-х роках.

Слід зауважити, що в 1919 році на Підкарпатській Русі було 70% неписьменних осіб, в той же час як уже в 1938 році – тільки 20%. Якщо в 1919 році в краї було всього біля 100 шкіл, то за роки першої Республіки було збудовано 160 нових шкіл, кожного року виходило біля 60 газет і журналів на російській та українській мовах. На кінець 30-х років серед молоді шкільного віку, таких, що не знали читати і писати було не більше 10 %, а серед дорослого населення – до 27% [2].

У літературі, що виходила до початку 90-х років, панувала думка про те, що уряд Чехословаччини свідомо і цілеспрямовано проводив на Закарпатті політику колоніального гноблення і чехізації русинів, угорців і румунів [1, с. 349].

Розвитку культури заважала і обстановка мовного питання. Спочатку чехословацький уряд офіційною мовою на Підкарпатській Русі проголосив чеську і народну руську мову. Створена урядом комісія з складу визначних вчених Академії наук винесла рішення про те, що народна мова русинів Підкарпатської Русі є частиною малоруської, тобто української мови [там само, с. 352]. А після передання повноважень автономного уряду Підкарпатської Русі другому кабінету під керівництвом А. Волошина у 1938 році, в краю сталися демократичні національні перетворення, дозволялося використання української мови.

На фоні загального соціально-культурного піднесення освіти в Підкарпатській Русі, все ж гострою була проблема забезпеченості шкіл педагогічними кадрами. Із 674 учителів шкіл Закарпаття лише 379 склали присягу служити чехословацькій владі, інші виїхали до Угорщини. Із загальної кількості вчителів 44% звільнилися. У Мукачеві звільнилися 36 учителів, у Берегові – 24, у Сваляві – 13, у Великому Березному – сім учителів. Ще гірше становище було в гімназіях. Тільки шість викладачів гімназій після першої світової війни дали згоду працювати в умовах чехословацького режиму. Із 110 гімназійних посад було зайнято лише шістьдесят дві" [2].

Варто також відмітити, що культура підкарпатських русинів початку ХХ століття співіснувала із культурами різних етносів. В тогочасних школах в одному класі могли навчатись діти різних національностей: русини, угорці, чехи, німці. Полікультурне виховання здійснювалось учителями на кожному уроці: формувало в учнів повагу до культурної своєрідності різних народів, етнічних груп, знання про моральні та духовні особливості.

Матеріально-економічні передумови розвитку освіти і шкільництва в окреслений період відображають стан шкільних приміщень, їх устаткування. Стосовно шкільних приміщень, то під час війни частина з них була зруйнована, окремі класи, а подекуди й цілі школи, приведені в непридатний стан, у результаті чого в 1923-1924 навчальному році не працювали 174 початкові школи і близько 25 тисяч дітей Верховини залишалися поза школою; 33% не відвідували початкової школи, тобто третина дітей росла неписьменною [4].

Перший шкільний референт на Підкарпатській Русі Йосиф Пешек (1919 р) про труднощі, які доводилось долати у процесі розбудови шкільної справи він писав наступне: "Недостаток шкільних приміщень на коли-

чество учениковъ, разбитыя войной школьныя зданія и школьныя помѣщенія разрушенныя временемъ, являются слѣдующимъ серьезнымъ недостаткомъ, который не будетъ долго отстраненъ, такъ какъ для этой цѣли для каждаго округа потребовалось бы не менее 20 миллионъ коронъ, т. е. около четверти миллиарда коронъ на всю П. Русь!" [3].

У гірських регіонах не вистачало шкільних приміщень і вчителів. Значна частина шкіл розміщала в звичайних селянських хатах. Та були випадки, як, наприклад, на Міжгірщині, коли навчання проходило лише в осінньо-весняні дні, на природі – під дубами чи смереками. Гірські села були розкидані по горах та пагорбах, до школи учням добиратися було важко. Діти масово не відвідували школи, успішність була низькою. Пропуски занять спричинялися і тяжким матеріальним становищем батьків. Діти не мали одягу і взуття для того, щоб відвідувати школу. А часом разом з батьками з 12-13 років йшли на заробітки. Частина населення, на жаль, ще не розуміла значення навчання дітей, і тому нерідко свідомо не відпускала їх до школи. Серед основних проблем освіти того часу було збереження здоров'я дітей, так як багато шкіл, класних приміщень не відповідали санітарно-гігієнічним вимогам, не вистачало вчителів, підручників, шкільного приладдя.

Чеський педагог О. Каднер характеризує школу Підкарпатської Русі початку ХХ відмічає: "Дуже бідне було в Уграх завжди шкільництво русинське. Русини не мали там ані одної рідної або середньої школи, діти їх ходили в школу взагалі найнедбаліше з усіх національностей угорських, кількість русинів у вищих школах була аж "смішно незначна", зате процент неграмотних був серед русинів найвищий ..., чому не треба дивуватись, коли зважимо, що для 42 тисяч дітей в 1909 році було там всього 72 учителі, а в 1910 році всього-на-всього 47 шкіл... Отже, зрозуміло, що

під час перепису населення в 1910 році із 346400 русинів 65 тисяч визнавало угорську мову як рідну" [2].

У 30-х роках держава збільшила фінансування розвитку шкіл. "...Лише на Закарпатті за рахунок цих коштів було споруджено 32 типових початкових і середніх шкіл, переважно в гірських районах. Ці школи прикрасили села і міста архітектурно, стали центрами навчально-методичної роботи" [1, с. 354]. Крім звичайних шкіл, в яких навчання проходило руською, українською і російською мовами, створювалися школи інших національностей. Їх кількість з угорською, німецькою, румунською та єврейською мовами зростала. В багатьох школах навчання проходило на кількох мовах.

Тогочасний уряд створював на Закарпатті також і чеські школи для зручності навчання дітей тих чехів, які були надіслані в Підкарпатську Русь для роботи. До чеських шкіл записувалися частина єврейських дітей і окремих русинських сімей. Навчання в чеських школах угорців, німців чи румун не відмічено. Звичайно, чеські урядовці не змушували русинів, євреїв, словаків чехізуватися. Але слід відмітити, що створювані ними школи, умови навчання в них (в кожній новій школі було гарне обладнання, працювали природничі та географічні кабінети, фізкультурні зали, читальні тощо) – безумовно сприяли цьому.

Таким чином, виокремлення сукупності передумов дозволило розкрити складне історико-культурне тло, на фоні якого здійснювався розвиток змісту шкільної освіти Закарпаття, в тому числі і гуманітарної.

Серед провідних чинників виокремлюються: історико-культурні, соціально-політичні, соціально-культурні, матеріально-економічні. Подальші розвідки пов'язані із аналізом тогочасних навчальних планів, програм, підручників, методичних видань, в яких відображено зміст шкільної гуманітарної освіти.

Література та джерела

1. Гранчак І. Нариси історії Закарпаття 1918-1945 рр./І.Гранчак, Е.Балагурій – Т. 2. – Ужгород, 1995. – 663 с
2. Освіта Чехословацької доби// Слово вчителя. – 2008. – 14 липня. – № 11. – С.7
3. Поповъ А.В. Карпаторусскіядостиженія. / Александръ Поповъ. –Мукачево: Карпатія, 1930. – 303 с.
4. Цибар Т.М. Естетичне виховання учнів середнього шкільного віку в полікультурному середовищі на Закарпатті (1919 – 1939 рр.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – "загальна педагогіка та історія педагогіки"/ Т.М.Цибар – Тернопіль, 2008. – 21 с.

Актуальность проблемы вытекает из противоречий, в частности между осознанием значимости гуманитарного образования в жизни общества на теоретическом уровне (уровень философских обобщений, психологических теорий, педагогических концепций) и недооценкой ее роли на практике. Цель исследования заключалась в раскрытии совокупности факторов, которые влияли на становление школьного гуманитарного образования на Закарпатье в период 1919-1939 г.г. Дальнейшие исследования связанные с анализом тогдашних учебных планов, программ, учебников, методических изданий, в которых отражено содержание школьного гуманитарного образования.

Ключевые слова: гуманитарное образование, школа, Закарпатье, Чехословацкая республика.

The actuality of the problem follows from the contradictions between the importance of humanitarian education in society theoretically and the underestimation of its role in practice. The aim of the study was to disclose the set of factors that influenced the formation of scholarship in Transcarpathia during its joining to the Czechoslovak Republic (1919-1939). At that time there was a rapid rise of all the levels of public life, there had been created favorable conditions for the development of humanitarian education. It should also be noted that the development of education in the period under consideration took place under various political movements (Moskophilism, Ukrainophilism, Russophilism) and a large number of political parties. It has imposed on the reflection on the content of school subjects and in the process of organizing and implementing school education content. The separation of set of preconditions has revealed the complex historical and cultural background, against which the development of school education content Transcarpathia, including humanitarian has been researched. Among the major factors we can distinguish: historical, cultural, social-political, social-cultural, material and economical. Further researches relate to the analysis of contemporary curricula, programmes, textbooks, methodological issues, reflecting the content of the school humanitarian education.

Key words: humanitarian education, school, Transcarpathia, Czechoslovak Republic.